

כוכבי השמים

ה' אֱלֹהֵיכֶם הֲרַבָּה אֶתְכֶם וְהִנֵּכֶם הַיּוֹם כְּכּוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לְרַב: (דברים א י).

בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יָרְדוּ אֲבֹתֵיךָ מִצְרַיִם וְעַתָּה שְׁמֶךָ ה' אֱלֹהֵיךָ כְּכּוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לְרַב: (דברים י כב).

כִּי בָרַךְ אֲבִירְכֶךָ וְהֲרַבָּה אֶרְבָּה אֶת זְרַעְךָ כְּכּוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכָחוּל אֲשֶׁר עַל שְׁפַת הַיָּם: (בראשית כב יז).

ספרי דברים פיסוקא יא

"ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים" - אמרו לו: רבינו משה, אי אפשר שתברכנו! המקום הבטיח את אברהם אבינו: "כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת היס" (בראשית כב יז), ואתה נותן קצבה לברכתנו!¹ משל למלך שהיו לו נכסים הרבה והיה לו בן קטן והיה צריך לצאת למדינת היס. אמר: אם אני מניח נכסי ביד בני, הוא עומד ומבזבז. אלא, הריני ממנה לו אפיטרופוס עד שיגדל. משהגדיל הבן ההוא, אמר לו לאפיטרופוס: תן לי כסף וזהב שהניח לי אבתי בידך. עמד ונתן לו משלו כדי פרנסתו. התחיל אותו הבן מיצר, אמר לו: הרי כל כסף וזהב שהניח לי אבתי בידך!² אמר לו: כל מה שנתתי לך, לא נתתי לך אלא משלי. אבל מה שהניח לך אביך, הריחו שמור. כך אמר להם משה לישראל: "ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים" - זו משלי. ושלכם: "ויברך אתכם כאשר דבר לכם" - כחול ימים וכצמחי אדמה וכדגי היס וככוכבי השמים לרוב.⁷

¹ ראה איך פסוק זה נתון בין הפסוק שלפניו: "ואמר אלכם בעת ההוא לאמר לא אוכל לבדי שאַת אֶתְכֶם", שנשמע כטרוניה, ובין הפסוק שלאחריו, שנשמע כתוספת ברכה: "ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם יֹסֵף עֲלֵיכֶם כְּכֶם אֶלֶף פְּעָמִים וַיְבָרֶךְ אֶתְכֶם כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר לְכֶם וכו'". יש בפסוק זה מעבר עדין מטרוניה ותוכחה לאיחול וברכה, כמו הורה טוב שגוער ואוהב בעת ובעונה אחת.

² הרי זו פעם שלישית שמושה עושה שימוש בביטוי "כוכבי השמים" (ראה הערה קודמת). ונוספה להם פעם רביעית, בתוכחה בפרשת כי תבוא: "וְנִשְׁאַרְתֶּם בְּמַתִּי מֵעַט תַּחַת אֲשֶׁר הֵייתֶם כְּכּוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לְרַב כִּי לֹא שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל ה' אֱלֹהֵיךָ" (דברים כח סב). הביטוי חוזר גם בנביאים ובכתובים, אך לא בתדירות גבוהה. ראה נחמיה ט כג: "וּבְגִינְהֶם הֲרַבְיָתָ כְּכּוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְתַבִּיאֵם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָמַרְתָּ לְאַבְתֵּיהֶם לְבֹא לְרִשְׁתָּ" וכן דברי הימים א כז כג שנביא להלן. (הביטוי כוכבי השמים נזכר גם בנחום ג טז אבל בהקשר שונה).

³ ברכת "כוכבי השמים" ניתנה כבר לאבות; כך הוא בפסוק זה, בהבטחה לאברהם לאחר העקידה, וכך גם ליצחק בבראשית כו ד, בעת שהוא מצטווה לא לעזוב את הארץ ולהיאחז בה גם בשנות רעב: "וְהֲרַבְיָתִי אֶת זְרַעְךָ כְּכּוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְנָתַתִּי לְזֶרְעֶךָ אֶת כָּל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָשֶׁר לְבִי יִצְחָק אֲבִינִי יִצְחָק אֲבִינִי" (בראשית כו י). ראה דברינו [יצחק אבינו](#) ובהמשך במטבע לשון זו כשהוא מזכיר את זכות האבות אחרי חטא העגל, שמות לב יג: "זָכַר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלִישְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לָהֶם בְּדֹתָ וְהִתְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶרְבָּה אֶת זְרַעְכֶם כְּכּוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וכו'". ראה מדרש שמות רבה פרשה מד סימן ו: "אמר לו משה (לקב"ה): ... מה יש לך לומר לאבות לעתיד לבוא כשיעמדו אבותיהם ויבקשו ממך הבטחה שהבטחתם, מה יש לך להשיבם? לא כך הבטחתם שאתה מרבה בניהם ככוכבי השמים ועכשיו תבקש לכלותם?". וכאן, בברכה פשוטה וישירה לדור הבנים בתחילת ספר דברים. האמנם 'ברכה פשוטה'?

⁴ מה הקצבה שמושה נותן לברכתם של בני ישראל? במה ברכת משה פחותה מברכת אברהם? שניהם מברכים ב"כוכבי השמים", משה אפילו מוסיף: "יוסף ה' עליכם ככם אלף פעמים וכו'". אז מדוע משה נחות מאברהם? על כורחנו נאמר שהכוונה לחלק השני בברכת אברהם: "וכחול אשר על שפת היס". ובאמת זו שאלה גדולה: כיצד ניתן לברך בעולם העתיק ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת היס בנשימה אחת? ידוע שעין האדם הבלתי מזוינת רואה כ- 5,000 כוכבים (בלילה בהיר וללא אורות רקע) ואילו גרגרי חול יש מספר בלתי נתפש. בימינו, אגב, הפער הולך וקטן. נכון למועד כתיבת דף זה, מספר הכוכבים (stars) הנאמד ביקום הנראה, הוא 10 בחזקת 11 גלקסיות שבכל אחת כ- 10 בחזקת 11 כוכבים ויש אומרים אף יותר, סה"כ 10 בחזקת 22 כוכבים (תודה לפרופ' צבי מזא"ה, המספר משתנה כל העת בעקבות התקדמות האסטרונומיה ומכשיריה). האם עדיין "כבוד נטל החול" (עפ"י משלי כז ג)? ראה כיתוב בסוף הגיליון.

⁵ בלשון ארץ ישראל הרבה פעמים ה"א בסוף, כמו אל"ף בארמית. אמתלה אמתלא, מסקנה מסקנא וכו'. וכך גם אבה אבא.

⁶ איפה כל הכסף שאבא הפקיד אצלך לתת לי? האפטרופוס שומר את הכסף של המלך עד שהבן יגדל ובינתיים נותן לו משלו. הבן כבר נער ומבין, אך עדיין לא בוגר ממש.

⁷ ברכת האפטרופוס, משה, היא כאן ועכשיו. ברכת ה' המלאה תהיה לעתיד לבוא ואולי תלויה בהתנהגות הבן (בני ישראל), כשיגיע לבגרות ובשלות (קיום תורה ומצוות) ויהיה ראוי לאוצר המלך. הדימוי לכוכבי השמים, משולב כעת לא רק עם חול היס, אלא גם עם צמחי האדמה ודגי היס. שני אחרונים אלה הם תוספת של הדרשן ואינם במקרא. נראה שריבוי אנלוגיות זה יוצר משהו איכותי-מהותי ולא רק כמותי. אין כאן עוד רק חול מול כוכבים, מי יותר ממי, אלא שילוב של חי, צומח ודומם - ברכה רב מצבית. ראה מדרש ציורי זה בנוסח קצת אחר במדרש תנאים לדברים פרק א פסוק יא: "ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם. אמרו ישראל למשה: רבינו משה, אי אפשר שתברכנו. אנו מובטחים על ברכות הרבה. המקום אומר לאבינו אברהם: כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת היס (בראשית כב יז), ואתה נתת קצבה לברכתנו? אמר להם: אני בשר ודם, אני יש לי קצבה ונתתי קצבה לברכותי: ה' אלהיכם הרבה אתכם ... ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים. אמרו לו: המקום לא נתן קצבה לברכתנו. אמר להן: זו משלי, ושלו שמורה לכם: ויברך אתכם כאשר דבר לכם - כדגי היס וכחול ימים וכוכבי השמים וכצמחי האדמה. מושלו משל למה הדבר דומה? למלך שהיו לו נכסים הרבה והיה לו בן קטן. והיה יוצא לו למדינת היס. אמר המלך: אם מניח אני את נכסי בפני בני עכשיו, הוא עומד עליהן ומבזבזן. אלא, הריני ממנה עליהן אפטרופוס, כשיגדיל הוא נותן לו. כיון שגדל בנו של מלך, הלך לו הבן אצל אותו אפטרופוס. אמר לו: תן לי כל מה שהניח אבא בידך. נטל ונתן לו כדי פרנסתו. התחיל הבן בוכה, אמר: הרי כל מה שהניח אבא בידך! אמר לו: משלי נתתי לך. אבל מה שהניח אביך מונחין כמות שהן. כך אמר

מסכת סנהדרין דף לט עמוד א

אמר ליה קיסר לרבן גמליאל: כתיב: "מונה מספר לכוכבים" (תהלים קמז ד), מאי רבותיה? אנא מצינא למימנא כוכבי! אייתי חבושי שדינהו בארבילא, וקא מהדר להו, אמר ליה מנינהו! - אמר ליה: אוקמינהו! - אמר ליה: רקיע נמי הכי הדרא.⁸ איכא דאמרי, הכי אמר ליה: מני לי כוכבי! - אמר ליה: אימא לי ככך ושיניך כמה הוה! שדא ידיה לפומיה וקא מני להו, אמר ליה: דאיכא בפומיך - לא ידעת, דאיכא ברקיעא - ידעת?⁹

במדבר רבה פרשה כג סימן ח¹⁰

"לא איש אל ויכזב" - בטובה; כשהוא אומר להביא טובה על ישראל, אע"פ שדור חיבי, אינו מאחר. וכשהוא אומר להביא רעה חוזר בו: "ההוא אמר ולא יעשה". תדע לך, אמר לאברהם: "הבט נא השמימה וספור הכוכבים אם תוכל לספור אותם, ויאמר לו: כה יהיה זרעך", ועשה כן, שנאמר: "ה' אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרוב".¹¹

וְהִיא מִסְפֵּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּחֹל הַיָּם אֲשֶׁר לֹא יִמְד וְלֹא יִסְפֵּר וְהִיא בְּמִקְוֵם אֲשֶׁר יֹאמֵר לָהֶם לֹא עֲמִי אַתֶּם יֹאמֵר לָהֶם בְּנֵי אֵל חַי: (הושע ב א).¹²

ספרי דברים פסקא כה

משה: ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים - פעמי פעמים - זו משלי, ויברך אתכם כאשר דבר לכם". ועל עניין זה של מהות מול כמות, נרחיב להלן.

⁸ נתרגם עד כאן (עפ"י שטיינזלץ): "אמר הקיסר לרבן גמליאל: נאמר בשבחי ה' שהוא מונה את הכוכבים ויודע מספרם, מה הגדולה (החידוש) בכך? גם אני יכול למנותם. הביא רבן גמליאל חבושים שם אותם בנפה ובחש בהם (צריך להסביר שהיו הרבה חבושים וחלקם הסתיר את רובם). אמר לקיסר: מנה אותם. אמר לו: העמד אותם ואז אוכל למנות. אמר לו: הרקיע גם כן, הוא מסתובב ולכן אין אתה יכול למנות את כל הכוכבים". גמרא זו יכולה להיות אולי תשובה לשאלתנו על מספר הכוכבים מול החול. נראה שגם בזמנו של המדרש ידעו בני האדם שהכוכבים הנראים אינם אלא קצה חוט ו"חלון קדמי" של מספר הכוכבים הכולל. במקרה הזה נראה אמנם שר' יהושע התכוון לכוכבים שנמצאים בצד השני של הארץ ומוסתרים על ידי (חז"ל, בעקבות חכמי יוון ידעו כבר אז שכדור הארץ הוא עגול. ראה ירושלמי עבודה זרה ג א: "כדור - שהעולם עשוי ככדור"), אבל הרעיון ברור. הכוכבים שאנו רואים הם רק חלק קטן מכלל הכוכבים. ראה גם הגמרא במסכת ברכות לב ע"ב הסופרת את המזלות שברקיע. והוא מספר עצום: "אמר לה הקב"ה: בתי, שנים עשר מזלות בראתי ברקיע, ועל כל מזל ומזל בראתי לו שלשים חיל, ועל כל חיל וחיל בראתי לו שלשים לגיון, ועל כל לגיון ולגיון בראתי לו שלשים רהטון, ועל כל רהטון ורהטון בראתי לו שלשים קרטון, ועל כל קרטון וקרטון בראתי לו שלשים גסטרא, ועל כל גסטרא וגסטרא תליתי בו שלש מאות וששים וחמשה אלפי רבוא כוכבים כנגד ימות החמה - וכולן לא בראתי אלא בשבילך ואת אמרת עזבתי ושכחתי?". אם לא טעינו, מספר זה הוא 10 בחזקת 17!

⁹ תרגום (עפ"י שטיינזלץ): ויש אומרים שכך אמר לו הקיסר: מנויים אצלי הכוכבים (ידוע לי מספרם). אמר לו: שיניך וניביך, כמה הם? הכניס ידו לפיו למנות אותם. אמר לו (רבן גמליאל לקיסר): מה שיש בפיך אינך יודע (שצריך אתה למנות) - מה שיש ברקיע אתה יודע?

¹⁰ נחזור מעסקי אסטרונומיה והשוואה של החול עם הכוכבים, בימים ההם בזמן הזה, למדרשים על פרשת השבוע.

¹¹ בניגוד למדרש ספרי בו פתחנו המדגיש את "טרוניית" בני ישראל על כך שברכתו של משה היא קצובה ונחותה מזו שניתנה לאברהם, בא מדרש זה ואומר: הנה התקיימה הברכה שהקב"ה הבטיח לאברהם. חרף כל מעשי בני ישראל ונסותם את ה', במצרים, על ים סוף ובמדבר וכו', הנה התקיימה הבטחתו של הקב"ה לאברהם: "הבט נא השמימה וספור הכוכבים ... כה יהיה זרעך". וע"י מי זכתה הבטחה זו להתקיים? ע"י משה! ואם עדיין לא התמלאה ההבטחה לחול אשר על שפת הים, מה הוא משה כי תלינו עליו? ושוב אנו מצטטים את מדרש שמות רבה מדו: "א"ל משה: ... מה יש לך לומר לאבות לעתיד לבא כשיעמדו אבותיהם ויבקשו ממך הבטחה שהבטחתם, מה יש לך להשיבם? לא כך הבטחתם שאתה מרבה בניהם ככוכבי השמים ועכשיו תבקש לכלותן?" משה גם לא מתפתה להצעה שמציע הקב"ה עפ"י מדרש אגדה (בובר) במדבר פרק יד: "אמר לו הקב"ה: וכי אין אתה מבניהם? ממך אני מקיים גוי גדול והנה קיימתי את השבועה שנשבעתי לאבות". משה יכול להביט נכוחה בעיני האבות והבנים. הוא שעמד בפרץ בחטא העגל, המתאוים, המרגלים ועוד, הוא שסירב להצעה שממנו יתחיל עם חדש (שמות לב י) והוא שהביא לקיום ברכת "כוכבי השמים לרוב" ערב הכניסה לארץ.

¹² נראה שקשה לנו להיפרד מעסקי מספרים והשוואה בין מספר הכוכבים למספר גרגירי החול, בימים ההם בזמן הזה. הרי לנו הפסוק בהושע שיכול להשלים את דברי משה במקרא ובמדרש. הושע, המדבר על העתיד לבוא, מזכיר רק את החול, לא את הכוכבים! ראה גם הפסוק בדברי הימים א פרק כז פסוק כג המגן על דוד שביקש למנות את עם ישראל ויצא עליו הקצף: "וְלֹא נָשָׂא דָוִד מִסְפָּרָם לְמַעַן עֲשֶׂימָה שְׁנָה וְלִמְטָה כִּי אָמַר ה' הֲרֵבֹת אֶת יִשְׂרָאֵל כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם". מה הרווח? אם לא נמנה את הדור הצעיר יקיים בנו "כוכבי השמים"? גם מכאן נראה ש"כוכבי השמים" איננו מספר אסטרונומי כמו חול הים, אלא "מספר גדול", אך מציאותי (אלפים, עשרות אלפים, מאות אלפים, כמה מיליונים בודדים שזה היה עם אדיר בימי קדם). מספר לא ידוע שהרי "אין הברכה שרויה אלא על הסמוי מן העין" (תענית ח ע"ב). וכבר הארכנו לדון בנושא מניית בני ישראל בכלל, וע"י דוד בפרט, בדברינו [אלה הפקודים - מניית עם ישראל](#) בפרשת במדבר. ראה גם דברינו [והיה מספר בני ישראל שם](#).

"ערים גדולות ובצורות בשמים" (דברים א כח).¹³ רבן שמעון בן גמליאל אומר: דברו כתובים לשון קְבִי, שנאמר: "שמע ישראל אתה עובר היום את הירדן" (דברים ט א).¹⁴ אבל מה שאמר המקום לאברהם אבינו: "והרביתי את זרעך ככוכבי השמים" (בראשית כו ד), "ושמתי את זרעך כעפר הארץ" (בראשית יג טז), אינם דברי קְבִי.¹⁵

ספרי דברים פסקא שו

ומנין שאין מלאכי השרת מזכירים שמו של הקב"ה מלמעלה עד שיזכירו ישראל מלמטה? שנאמר: "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד" (דברים ו ד). ואומר: "ברן יחד כוכבי בוקר" (איוב לח ז) והדר: "ויריעו כל בני אלהים" (שם). "כוכבי בוקר" - אלו ישראל שמשולים בכוכבים, שנאמר: "והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים" (בראשית כב יז). "ויריעו כל בני אלהים" - אלו מלאכי השרת, וכן הוא אומר: "ויבואו בני האלהים להתיצב על ה' " (איוב א ו).¹⁶

מסכת מגילה דף טז עמוד א

"כי נפול תפול לפניו" (אסתר ו יג). דרש ר' יהודה בר' אלעאי: שתי נפילות הללו למה? אמרו לו: אומה זו משולה כעפר, ומשולה ככוכבים, כשהן יורדין יורדין עד לעפר, וכשהן עולין עולין עד לשמים.¹⁷

במדבר רבה פרשה ב סימן יז

"והיה מספר בני ישראל כחול הים מה חול הים אשר לא ימד ולא יספר" - מהו "כחול הים"? למה הדבר דומה? למי שהיה יודע שלוש אומניות: זהבי ויוצר וזגג.¹⁸ כל מי שהיה מחבבו היה קורא אותו בנו של זהבי.¹⁹ וכל מי שהיה שונאו היה קורא אותו בנו של יוצר. וכל מי שהיה בינוני, לא אוהב ולא שונא, היה קורא אותו בנו של זגג. כך, משה מפני שהיה אוהב את ישראל, מְשַׁל אותם ככוכבים שנאמר: "והנכם היום ככוכבי השמים לרוב". אבל

¹³ דברי המרגלים עפ"י משה. ראה גם דבריהם בספר במדבר יג כח: "אָפֶס כִּי עַז הָעַם הַיֵּשֵׁב בְּאֶרֶץ וְהָעָרִים בְּצֻרוֹת גְּדֹלַת מְאֹד וְגַם יְלָדֵי הָעֵינֶק רְאִינוּ שָׁם".

¹⁴ כדרכס, קצרו המעתיקים והמלב"הדים ולא הביאו את הפסוק המלא: "שָׁמַע יִשְׂרָאֵל אֶתְּהָ עֲבָר הַיּוֹם אֶת הַיְרֵדוֹן לְבָא לְרִשְׁתָּ גוֹיִם גְּדֹלִים וְעֲצִימִים מִמֶּנָּה עָרִים גְּדֹלֹת וּבְצֻרֹת בְּשָׁמַיִם", דברי משה לבנים הבאים לרשת את הארץ. הרי שגם משה מזכיר "ערים בשמים".

¹⁵ קשה עלינו הפרידה מעסקי מספרים וכמויות ולא יכולנו שלא להביא "מדרש פלא" זה. למה מדרש פלא? משום שהוא אינו מהסס לקבוע שדברים מסוימים בתורה הם מעין "לשון גוזמא" והפלה, לא רק דברי משה המצטט את דברי המרגלים, אלא גם דבריו הוא לבנים ערב כניסתם לארץ. (ראה גמרא מסכת תמיד כט ע"א שגם נביאים וחכמים דברו לשון הבאי, ובמסכת נדרים כד ע"ב להלכה, נדרי הבאי שאינם נדרים). לעומת זאת, ההבטחה לאברהם אבינו: "ככוכבי השמים וכעפר הארץ" איננה דברי הבאי, אלא מציאות של ממש שעתידה להתרחש! ניחא כוכבים כפי שראינו, אבל עפר הארץ? אולי באמת הגיעה השעה לעבור למימד האיכותי ולהפסיק בעסקי מנייה וספירה כמותית. ואגב אורחא, ראה באמת איך משה לא מהסס להשתמש בדיוק באותה מטבע לשון "ערים גדולות ובצורות בשמים" שאמרו המרגלים ועליה נענשו (שמות יג כח, דברים א כח ה"ל). אולי באמת זו בגרותם של הבנים שמבינים שאלה דברי הבאי ולשון ציורית ואין לחשוש מכיבוש הארץ כאשר יש אמונה וסייעתא דשמיא. אבל כל זה שייך לפרשות אחרות, ראה דברינו [ערים גדולות ובצורות בשמים](#) בפרשת שלח לך.

¹⁶ סוף סוף אנחנו בהיבט האיכותי, "ככוכבי השמים" באור, בזהר וכו' ולא דווקא במניין. הפסוק מספר איוב אותו הוא דורש, הוא: "בְּרֵן יַחַד פּוֹכְבֵי בְקָר וַיְרִיעוּ כָּל בְּנֵי אֱלֹהִים". "בְּרֵן", הוא קיצור של בְּרָאן או בְּרָאָם ופשוטו של פסוק הוא: בעת שנבראו ונראו הכוכבים, הריעו בהתפעלות המלאכים. אך הדרשן מנצל את חיסור האל"ף ודורש בְּרֵן, בעת שנשמעה הרינה, אז הריעו המלאכים. ואיזו רינה היא? רינת בני ישראל המשולים ככוכבים, המשכימים ומעריבים בתפילה ובקריאת שמע. ראה מסכת חולין צא ע"ב: "חביבין ישראל לפני הקב"ה יותר ממלאכי השרת, שישראל אומרים שירה - בכל שעה, ומלאכי השרת אין אומרים שירה אלא - פעם אחת ביום, ואמרי לה - פעם אחת בשבת, ואמרי לה - פעם אחת בחודש, ואמרי לה - פעם אחת בשנה, ואמרי לה - פעם אחת בשבוע (שבע שנים), ואמרי לה - פעם אחת ביובל, ואמרי לה - פעם אחת בעולם ... ואין מלאכי השרת אומרים שירה למעלה, עד שיאמרו ישראל למטה, שנאמר: ברן יחד כוכבי בקר, והדר: ויריעו כל בני אלהים". מדרשים רבים נוספים יש על פסוק זה באיוב, בתשובת ה' לאיוב מן הסערה, ולא נוכל להביאם כאן. ראה בראשית רבה ס כב, אבות דרבי נתן נוסח ב פרק מד, תנחומא קדושים סימן ו ועוד.

¹⁷ ובספרי דברים פסקא מז: "אם עושים רצונו של מקום הרי הם ככוכבים ואם לאו הרי הם כעפר הארץ". כאן ודאי כוכבי השמים ועפר הארץ (אין כאן חול) הם איכות ומהות, לא כמות או מספר. שניהם קיימים בעת ובעונה אחת ומסמלים תכונות קוטביות של עם ישראל. הדברים מזכירים את דברי הירושלמי במסכת שקלים פרק א הלכה א: "הן נקרא ולא נבעת? ... אמר רבי בא בר אחא: אין את יכול לעמוד על אופיא של אומה הזאת, נתבעין לעגל ונותנין, נתבעין למשכן ונותנין". ראה ילקוט שמעוני תרומה סח שמקשר שני מדרשים אלה: "אומה זו משולה לעפר ומשולה לכוכבים. כשהן יורדין - יורדין עד עפר, וכשהן עולין - עולין עד לכוכבים (מגילה טז ע"א). וכן אמר ר' אחא בר אבא: אין אתה יכול לעמוד על אופיה של אומה זו נתבעין לעגל ונותנין, נתבעין למשכן ונותנין". לא לחינם השקיע הרמב"ם ואחרים בשבח המידה האמצעית.

¹⁸ זהבי - צורף בזהב, יוצר - קדר העוסק בכלי חרס וזגג. ראה שלושתם בפיטו כי הנה כחומר בליל כיפור.

¹⁹ זהבי בן זהבי, היינו שמלאכתו היא מורשה ומומחיות משפחתית. ראה מדרש זוטא - קהלת (בובר) פרשה א: "קהלת. בן דוד. מלך בן מלך, נביא בן נביא, חכם בן חכם, אבגיננוס בן אבגיננוס. א"ר אחא ב"ר חלבו: אשרי אדם שיש לו יתד לתלות בה". ראה גם הביטוי: "זרוק חוטר לאוירא, ועל עיקריה הוא קאים" (בראשית רבה נג טו) - מובא בדברינו [מכמני בראשית רבה](#) בפרשת וישב.

בלעם שהיה שונא אותם, משל אותם כעפר שנאמר: "מי מנה עפר יעקב". אבל הושע שהיה בינוני, לא אוהב ולא שונא משלך כחול, שנאמר: "והיה מספר בני ישראל כחול הים".²⁰

פסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים) פיסקא טז - נחמו

"מי יתנך כאח לי יונק שדי אמיי" (שיר השירים ח א), כאי זה אח? כקין להבל? קין הרג את הבל. כישמעאל ליצחק? ישמעאל שונא ליצחק. כעשו ליעקב? עשו שונא ליעקב. כאחי יוסף ליוסף? אחי יוסף שונאים ליוסף. אלא כיוסף לאחיו! את מוצא אחר כל הרעות שעשו לו, מה כתוב בו? "ועתה אל תיראו אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם וינחם אותם וידבר על לבם" (בראשית נ כא). א"ר שמלאי: אמר להם: אתון רישא ואנא גופא, אין אזל ראשא מה גופא טב?²¹ דבר אחר: אמר להם: נמשלתם בעפר הארץ ובחול הים ובכוכבי השמים. הרי אני הולך ועושה מלחמה עמהם? אם יכולתי להם הרי אני יכול לכם, ואם לא יכולתי להם איני יכול לכם.²²

שבת שלום

ונזכה לראות בנחמת ציון ובנין ירושלים מחלקי המים

מים אחרונים מפייטים ומפיקים:

דרשנו בטוב ובשמחה בשבת חזון
פרשה ראשונה של ספר אחרון
כי שבת היא, אל יכוף בה כאגמון,
בל יעלה על שולחנה עיצבון
ינוסו מפניה אנחה ויגון
כוכבי ערב ובוקר יריעו ברון
יפכו המים ישקו צימאון,
קרים נוזלים משלג לבנון
יהפכו ימי האבל לשמחה וששון,
יבוא במהרה ראשון לציון,
יחיש למועד כי עוד חזון
אמן ואמן בימינו, כן יהי רצון.

שוב ראינו בסרט ביוטיוב על גודל היקום את המשפט הבא, אשר מקשר בין כוכבי השמים, החול אשר על שפת הים (ועפר הארץ) ומוסיף את ממד האטום.

²⁰ נראה שמדרש זה כבר בורח לגמרי מהעניין הכמותי ומתמקד אך ורק במהות. כוכבי השמים זה דבר נעלה ונשגב ונושא אור ותקווה. עפר הארץ הוא עניין בזוי ונקלה שהכל דורכים עליו ודשים אותו. חול הוא משהו קצת יותר טוב, אבל עדיין לא כמו הכוכבים. המדרש לא רק מתעלם ממדרשים רבים שראינו לעיל (הושע שנותן יותר ממה שה), אבל גם מהמקרא שהרי הקב"ה מברך את אברהם "ושמתי את זרעך כעפר הארץ" (בראשית יג טז, ראה גם בראשית כח יד) ובאו על כך מדרשים רבים וטובים המשבחים מידה זו (בראשית רבה יא ז, מא ט, ק ט ועוד). ובאמת צריכים אנו לדון ב"עפר הארץ" בהזדמנות אחרת.

²¹ אתם הראש ואני הגוף. אם הלך הראש למה טוב הגוף?

²² הרי לנו מקדמה ע"ח שבת נחמו הבאה עלינו לטובה. אחרי מלחמות האחים וכל הרעות והצרות שאנחנו גורמים איש לרעהו ואח לאחיו, אם נזכור שאחינו בשרנו, זה שברגע מסוים אנחנו כל כך כועסים עליו ובטוחים שהוא הוא "עוכר ישראל" והאשם הברור "בכל מה שקורה במדינה", אחינו זה נמשל ככוכבי השמים וכעפר הארץ וכחול הים כמונו, ואי אפשר למחוק אותו ולהעבירו מן העולם, רק להתפייס ולהשלים איתו, כפי שעשה יוסף עם אחיו.

It's been estimated that there are more stars in the Universe than there are grains of sand on earth, but there are more atoms in one grain of sand than there are stars in the Universe.